

Kerken die echt kerk bleven

Nederlands
Dagblad
6-3 2009

Levende monumenten. Geschiedenis, instandhouding en hedendaags gebruik van Utrechtse binnenstadkerken

Theo Kralt, Wietse Klukhuhn en Peter van der Ros (red.). Uitg. Van der Ros Communicatie, Ootmarsum 2008. 320 blz. geb. € 39,95. Alleen te koop in de winkel van de Domkerk of te bestellen via bureau@protestant-utrecht.nl

DOOR ROEL SIKKEMA

Er is geen stad in Nederland, wellicht met uitzondering van Maastricht, waar in de binnenstad zoveel middeleeuwse kerken zijn te vinden als in de stad Utrecht. De bijzondere positie van deze bisschopsstad, waar naast grote kapittelkerken ook diverse parochiekerken zijn gebouwd, leidde tot dit grote aantal. Opmerkelijk is dat de meeste van deze kerken nog bestaan en ook nog steeds een kerkelijke functie hebben. Vijf van deze gebouwen waren veertig jaar geleden eigendom van de Hervormde Gemeente in Utrecht. Ze verkeerden in een matige conditie en zouden hoognodig gerestaureerd moeten worden. In 1968 werd het startsein gegeven voor een unieke actie: de vijf kerken werden in één project gerestaureerd, waarna er goede onderhoudsplannen kwamen, om grote nieuwe restauraties te voorkomen. Twintig jaar later, in 1988, werd het project met de restauratie van de Domkerk afgerond. Een van de vijf kerken, de Buurkerk, werd tot museum ingericht, maar de andere vier (Janskerk, Nicolaïkerk, Jacobijkerk en Domkerk) hebben een kerkelijke functie behouden. Nu, nog eens twintig jaar later, is het tijd voor een terugblik. In dit boek wordt vooral de geschiedenis van de afgelopen twintig jaar beschreven. Van elke kerk wordt een korte geschiedbeschrijving gegeven, er is informatie over het huidige gebruik en alle koster van de beschreven kerken zijn geïnterviewd. Samen met mooie foto's die ook nog eens prima zijn afgedrukt, levert dit een prachtig uitgevoerd boek op. Utrecht kent enkele grote, bekende kerken zoals de Nicolaïkerk en de Domkerk. Maar in de middeleeu-

Een sfeervolle foto van een deel van de Jacobijkerk. In een dikke pilaar bevindt zich nog steeds de kluis van Alyt Ponciaens. Door het kleine luik, links van het hek, kon eten en drinken aan haar worden gegeven en kon zij communiceren met de buitenwereld.

FOTO MAARTEN BURUMA

wen zijn meer kerken gebouwd. Enkele, zoals de Mariakerk en de Paulusabdij, zijn later afgebroken, maar de meeste kerken staan er nu ook nog. Opmerkelijk is de geschiedenis van de Geertekerk, die aan het begin van de vorige eeuw overtollig werd en op de nominatie stond om te worden afgebroken. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog was het dak er al af gehaald. Merkwaaardig genoeg is het aan de NSB te danken – die het gebouw voor haar samenkomsten wilde gebruiken – dat op de plaats van de kerk geen bejaardentehuis werd gebouwd.

Na de oorlog werd de bouwval verkocht aan de Remonstrantse Gemeente die de kerk prachtig liet restaureren en nu nog steeds gebruikt. Bijzonder is ook de geschiedenis van twee middeleeuwse kluisenaressen. Suster Bertken, die 57 jaar in een afgesloten kluis in de Buurkerk heeft gewoond, is door haar gedichten en haar pastorale werk nog enigszins bekend. Maar dat ook de Jacobijkerk in de persoon van Alyt Ponciaens een kluisenares heeft gekend, weten veel minder mensen. De kluis in de Jacobijkerk – een piepklein kamertje van ongeveer één bij twee meter in een dikke pilaar – is nog steeds te zien. Dit boek bevat niet alleen hoofdstukken over de vijf oorspronkelijke kerken van de Protestantse Gemeente Utrecht, maar ook over andere protestantse 'rijksmonumentale kerken'. Behalve de vijf PKN-gebouwen zijn dat de al genoemde Geertekerk, de Evangelisch-Lutherse en de Doopsgezinde Kerk en de Pieterskerk. De laatste kerk is eigendom van de Waalse Gemeente, nu wel een onderdeel van de PKN, maar in 1968 niet van de Hervormde Gemeente. De Pieterskerk viel daarom niet onder het restauratieplan van 1968. Dat was ook niet nodig, omdat het gebouw tussen 1956 en 1970 grondig is gerestaureerd.

Dubbelgebruik

Curieus zijn de interviews met de koster, vooral wanneer ze de vraag moeten beantwoorden of ze iets aan hun gebouw veranderd zouden willen zien. De ene koster vindt de lampen in de consistorie wat tuttig, de andere zou het wat rommelig ingerichte interieur van zijn kerk willen aanpakken en een derde opteert voor een betere geluidsisolatie tussen de kerk en de aangrenzende ruimten. „Dat geeft meer mogelijkheden bij de verhuur”, zegt Sytske Scheltema, beheerder van de Geertekerk.

Verhuur, dat is iets waar de Utrechtse kerken de laatste jaren steeds meer mee bezig zijn. Want de gebouwen zijn gewoon te kostbaar voor alleen maar een of twee zondagse erediensten. Op zichzelf is het al uniek dat alle negen in dit boek beschreven kerken – op een na – daar elke zondag

nog voor worden gebruikt. Afgezien van de Buurkerk is er geen sprake van 'herbestemming' maar van 'dubbelgebruik' van de kerken. Verhuur en catering worden een steeds belangrijker en noodzakelijker inkomstenpost voor de kerken. De afgelopen jaren is een belangrijke proef gedaan met de Janskerk. Vanaf 1998 kent deze kerk een kostenbeheerder die moet zorgdragen voor een goede ontvangst, catering en verhuur van de kerk. Hij ging aan de gang met marketing, er kwam een actuele website.

De resultaten waren zo goed, dat in 2005 een tweede beheerder werd aangesteld. Met twaalf vrijwilligers en soms bijgestaan door ingehuurd horecapersoneel worden heel wat ontvangsten, diners en concerten in de Janskerk begeleid. En wat de omzet betreft, die steeg van vijftigduizend gulden in het eerste jaar tot maar liefst het vijftenvoudige na tien jaar: 350.000 euro.

Dat dubbelgebruik van de kerken zal de komende jaren alleen maar toenemen. Veel kerken worden geregeld voor concerten gebruikt. Zo zal de Geertekerk binnenkort niet alleen concert- maar ook oefenruimte worden voor ensembles op het gebied van oude muziek. En de Nicolaïkerk wordt vaak gebruikt voor ontvangsten van het Centraal Museum, dat ernaast staat.

Onderhoud

Levende monumenten is geschreven door een kleine redactiegroep. Jammer genoeg is per hoofdstuk niet aangegeven wie wat gedaan heeft. Dat levert soms wat vreemde teksten op, zoals in de hoofdstukken over 'Instandhouding en financiering' en 'Monumentenbeleid', dat eerder geschreven lijkt door iemand uit het college van kerkrentmeesters dan door een onafhankelijke schrijver.

Maar dit is maar detailkritiek op dit prachtige boek dat meelevende leden van de beschreven kerken als dank voor hun jarenlange steun gratis hebben gekregen en dat nu ook voor andere belangstellenden van de unieke Utrechtse kerken beschikbaar is. Een deel van de opbrengst van het boek is bestemd voor het onderhoud van enkele van de kerken.